

KRITIKA

Görömbei András Nagy László-könyvéről

Másfél évtizeddel ezelőtt távozott váratlanul, s már kiérlelt monográfia is tanúskodik életművének rangja mellett. Fájdalmas hiány, hogy nincs már közöttünk – életkorától akár erői teljében is alkothatna még –, megnyugvás, hogy művein s arcélét más-más nézőszögből megörökítő fényképfőlvételeken túl nemcsak folyóiratok lapjain elszórt emlékezések és méltatások őrzik már alakját, nem is csupán könyvrészletek értő sorai tapogatják körül varázsos verseinek együttesét. Tüskés Tibor gyorsan megírt, más műfajú könyvét követően néhány hónapja olyan munkát is a kezünkbe vehetünk, mely az irodalomtörténet-írás magas szakmai követelményeinek eleget téve követi nyomon Nagy László három és fél évtizedes költői életútjának fejlődésvonalait. A tárgy által megkövetelt alapossggal, de a hozzá való érzelmi kötődést, az alkati hasonlóságokat is kifejezésre juttatva.

Görömbei a hagyományos életmű-monográfiák eljárásaihoz igazodva indítja (és nagyjából ezekhez igazodva folytatja is) könyvét. Az életpálya korai lépéseinek megrajzolásával, az egyéniséget befolyásoló külső tényezők fokozatos számbavételével. Eleven, színes jellemkép színfoltjait veti papírra, éppúgy odafigyelve a tárgyi világra, mint a különböző szellemi indíttatásokra. A gyermekkor és a szellemi érlelődés mozzanatai egyaránt érdeklik, de nem akar szétforgácsolódni a részletek sokféleségében: a maradandóra összpontosít. „...a létezés pompájának és bőségének az élménye dolgozik benne – idézi a fájdalmasan korán elhallgató Kiss Ferenc megfigyeléseit. – Az állatok látványában is mindig az életteljesség tobzódása nyűgözi. A délceg, a királyi, a formás tobzódás.” Öntudatra ébredésétől „a szabadságot tartja a létezés természetes állapotának” – fűzi tovább az előbbi gondolatmenetet Görömbei, a pályakezdő fiatalember fennmaradt sorait vizsgálva. A változatos, eleven bakonyi környezet, a versíráshoz példát adó olvasmányok – József Attila, Ady Endre, Sinka István kötetei – együttesen alakítják látás- és kifejezőmódját. Már a negyvenes évek derekára vonatkozóan kimutatja a monográfia a mitikus szemlélet elemeit – részben apokaliptikus látomásokkal való rokonságukban, katolikus-pogány hitvilág képeinek sajátos egybeszővődésében. Főfigyel eközben egy-egy később fontos szerepet kapó mozzanatok az átalakulásaira is, alkalmanként lehetséges nép- és műköltészeti forrásaik után is nyomozva. Teljes otthonossággal igazodik el az életmű különböző szövevényeiben, kirajzolva a részben elmentés szakaszokból is összetevődő egész lényegi egységét. Meggyőzően mutatja ki, mennyire fontos összetevője ennek csaknem mindvégig a reneszánsz természetkultusz ötvöződése egyfajta paraszti világlátással, hogyan lesz majd eggyé a romantika végtelenre irányulása és érzelmi lobogása valamilyen „nomadizálás”-nak a szellemével – úgy, hogy közben modern alkotók erkölcsi eszményeivel is össze tudjon találkozni. Ősi költői hagyományok és modern stílusrányzatok szintetizálásához teremtve alapot. Akár valamilyen nemes értelemben vett rendnek a megvalósítását is célul tűzve, de látások hevéletét is továbbsugározza.

Számba veszi Görömbei András a bonyolultabbá válás, az intellektualizálódás különböző megnyilatkozásait is, megkülönböztetve egymástól a „hosszúnekek” korábbi és későbbi csoportjait, nyomon követi az értékviszály korábbi és későbbi periódusainak kifejeződéseit.

Bizonyos tekintetben előnyös helyzetből írhatta meg könyvét. Nemcsak az számítható az előnyt biztosító tényezők sorába, hogy évtizedeken át kísérte figyelemmel annak a pályának az alakulását, amelyről most összefoglaló képet kellett adnia, hanem az is, hogy ennek során soha nem tartozott azok közé a kritikusok közé, akik akár csak a legkisebb mértékben is engedményeket tettek volna a korabeli művelődéspolitikai hamisításra készített igényeinek. Költő és életművének értékelője – mondhatni – egyazon hullámhosszon tudtak szólni; inkább csak műfajaik különböztek egymásétól. Érzelem- és gondolatvilágukat is egyazon erkölcsiség irányíthatta.

Ennek a ráhangoltságnak néhány tényezője ugyanakkor vitára és hiányérzeteknek a megfogalmazására is ösztönözhet.

Közvetlenül inkább csak néhány kiigazítás mutatkozik szükségesnek – de ez sem lényegtelen pontokon. A könyv például megjegyzés nélkül veszi át Nagy László egyik 1970-es emlékezéséből a megállapítást: 1948 őszén „nagy forradalmi lendületben élt az egész ország”, s ehhez kapcsolódik utóbb saját szavaival is: „A kollégisták hite... változatlanul lobogott”, „a háború utáni letargiából... a magyar társadalom jelentős része 1948 táján szabadult föl” (58–61). Bizonyos, hogy *voltak*, akik így éreztek – különböző irányú torzítások korszakain túljutva kell tisztázni a történetírásnak, hogy vajon *hányan* lehettek? És hogy azoknak a világlátását, akiknek ilyesfajta élményeik is voltak ekkoriban, milyen *más* szemléleti tényezők is árnyalták és ellentételezték? Nem lehet kérdéses, hogy mindennek földértése nem férhet be egy költői életmű-feldolgozás keretei közé, egy leegyszerűsítő szemlélet egyszerű átvétele azonban nem lehet indokolt. Bárkitől származzék is az.

Hasonló kérdések, illetve hiányérzetek fogalmazódnak meg néhol a későbbi tárgyalás során is. Hogy már az ötvenes évek első felében is ott feszül Nagy László költészetében az akkori rendszer különböző megnyilatkozásai elleni indulat, afelől természetesen éppoly kevésbé hagyja olvasóit bizonytalanságban a monográfia szerzője, mint afelől, hogy ezek az indulatok később még sokkal erőteljesebbekké válnak a rendszer haszonélvezői ellen. Annak tekintetében azonban már nem végez eléggé mélyreható kutatásokat, hogy vajon az a lírikus, aki már *A vasárnap gyönyöre* – a *Gyöngyszoknyát* követő második hosszúvers – soraiban egyértelműen kimondta, a „műhely, gyönyörű műhely nem lett a föld meg az ég” ítéletét, eljutott-e egyáltalán a későbbi évtizedek folyamán (és, ha igen; mikor, minek a hatására) annak fölismeréséig, hogy a Föld „gyönyörű műhely”-jé formálásának terve, melyben „a legszilajabb álmon is túl a rend” jöhet világra, jónak és igaznak évezredek óta várt gyönyörű egysége, *a maga egészében* sem volt több illúzió. (Nemes és nemtelen tettek végrehajtására egyaránt – ha nem is egyenlő mértékben! – ösztönző illúzió.) Jóval hatványalac eseményeit követően kezd csak halványulni Nagy Lászlóban az az ideálkép, melynek létrejöttében a reneszánsz életöröme és cselekvésgényre időnként sűrűn hivatkozó szocialista mozgalmak is fontos szerepet játszottak? Annak fölismerésével, hogy nem a mozgalom eszméinek meggyőződéses hívei és ezek elvtelen meghamisítói – „a történelem napi gyakorlata és a szocialista emberségeszmény platóni modellje közti diszharmónia” – adják századunk fő ellentétét. (Noha bizonyára elmondható, hogy ez is ott van – sok mással együtt – a kor fontos tényezőinek sorában.)

Mindenképpen vannak ezen a területen – az immár érett lírikus bölcséleti-társadalomtudományi tájékozódásának földértését illetően – kutatást kívánó feladatok. Ha meglepően új eredményekre talán nem is lenne indokolt számítani.

A mondottakkal kapcsolatban azonban már a megfogalmazott értékítélet egyes részeit tekintve is vitára késztet a monográfia szerzője. Mert azt ugyan részletekbe menő elemzések gazdag együttesével mutatja ki, hogy Nagy László „Mindenség-mértékű”: színes látást, képzeleterőt, érzelmi telítettséget és szilárd erkölcsi tartást egyaránt kifejező életműve *kiemelkedő* teljesítménye a kor magyar irodalmának, az a kijelentése már nem tekinthető bizonyítottnak, amely szerint ez az évtizedeken át csaknem töretlenül jövő- és ifjúsághitű, szabadságvágytól és forradalmas indulatoktól hevített költészet adná „az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek magyar társadalmáról... a legmélyebb, legteljesebb, leghitelesebb képet” (399).

Alighanem általános érvennyel is érdemes lemondanunk az ilyen hely-, illetve szerepkijelölésekről.

Görömbei András sok szempontot figyelembe vevő, alapos verselemzéseinek arányosan elrendezett együttese máskülönben nagyon is meggyőző. Talán a kívánatosnál nagyobb mértékben hajlik a részletező ismertetésre: ezzel nagyobb mértékben szolgálja az ismeretterjesztést, mint amennyire előadásmódjának sarkalatos formálását. A magam részéről stilisztikai vonatkozásokban várnék még tőle leginkább további kutatásokat. Mi teszi – az asszimilált hatásokkal együtt is – annyira összetéveszthetetlenül egyénivé a Nagy László-i hangszínt? „Mafla dobok”, „orra bukó” álmok és porba lehelő „kajla kalap”-ok megejtően esendővé rajzolt együttese hogyan tud kozmikus távlatok érzékeltetésével is egységet alkotni? „Tapsikoló örömök” hogyan tudnak „iszonyú erőnek bázisa”-ival egyazon rendszerben létezni? Milyen különös minőségeket képvisel a „tündér arcokkal dőzsölő” mámor, a „fejbelőtt mének szédülete”, „az örök hiány köszörűje” – mi minden rejtőzhet az olyan költői látomások mélyén, melyekben „örült, repedezett Lear-arcát, akár egy háborús patrontáskát” akasztja föl az elbeszélő újra föllett erdejének tölgyeire?

A választ kívánó kérdések, kitöltésre lehetőséget kínáló hézagok számát persze soha nem nehéz növelni. Ebben az esetben például Nagy László portréverseinek viszonya Juhász Ferenc költői portréihez éppúgy földértést kíván majd, mint amennyire erre várnak utolsó másfél évtizedének életrajzi eseményei is. (Viszonya munkahelyéhez, az *Élet és Irodalom* szerkesztőségéhez, családjához, barátaihoz és volt barátaihoz, önnön népszerűségéhez – és így tovább.) De ne legyünk türelmetlenek. Semmi sem állja ma útját a további munkának. A divatok váltakozása remélhetőleg nem fogja tartósan elterelni a Nagy László-versekre fogékony fiatalokat sem attól, hogy – esetleg más szemszögből és más módszerekkel – kiegészítsék a most megfestett képet. Föltehető, hogy a harmadik évezrednek nem ugyanazt fogja jelenteni ez a költészet, amelyet a huszadik század embere számára jelentett. Bárhogy legyen is azonban a távolabbi jövőben, a jelenre vonatkozóan megnyugtat, hogy rangjához méltó kézbe került évtizedeink egyik legrokonszenvesebb arcú lírikusának munkássága. S okunk van rá, hogy reméljük: még ez a kéz sem írta le róla a maga utolsó szavait. (*Magvető, 1992.*)

Tamás Attila